

Національний музей Голодомору-геноциду
Група гуманітарної політики Експертної мережі
Кримської платформи
Таврійська гуманітарна платформа

АНДРІЙ ІВАНЕЦЬ

**ПІДТРИМКА «ТРАДИЦІЙНИМИ» РЕЛІГІЙНИМИ
ОРГАНІЗАЦІЯМИ РФ АГРЕСИВНОЇ ТА ГЕНОЦИДНОЇ
ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ
(період з 24.02.2022 р. по лютий 2023 р.)**

Київ
ТОВ «Видавничий дім «Українська культура»
2023

УДК 343.337[261.7]:(571+477)

I 18

*Рекомендовано до друку на засіданні Науково-методичної ради
Національного музею Голодомору-геноциду,
протокол № 2 від 28.03.2023*

Рецензенти:

Білий Дмитро Дмитрович, доктор історичних наук, професор
Козловський Ігор Анатолійович, кандидат історичних наук

Іванець Андрій.

I 18

Підтримка «традиційними» релігійними організаціями РФ агресивної та геноцидної війни Росії проти України (період з 24.02.2022 р. по лютий 2023 р.) / Андрій Іванець. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Українська культура», 2023. 48 с.

Інформаційний партнер: редакція газети «Кримська світлиця»

У роботі аналізується ставлення до геноцидної і агресивної війни Росії проти України «традиційних» російських релігійних організацій, яке вони продемонстрували під час фази широкомасштабної агресії з лютого 2022 р. до початку 2023 р. В РФ до «традиційних» релігій відносять: православ'я, іслам, буддизм та іудаїзм. Автор на підставі заяв і дій релігійних організацій демонструє, що переважна більшість з них є залученими до процесу обґрунтування потреби війни проти України, її сакралізації, приховування агресивних дій Росії та вчинення нею інших тяжких злочинів, створення передумов для геноциду української нації. Водночас є різниця у ступені залученості релігійних організацій до підтримки війни проти України і навіть випадок її засудження з боку лідера буддистів Калмікії. Автор пропонує цивілізованим державам і міжнародним організаціям, релігійним об'єднанням та авторитетам деякі заходи реагування на співучасть релігійних організацій Росії в агресивній війні проти України та геноциді української нації.

ISBN 978-617-95083-2-5

© А.В. Іванець, 2023

© Фото на обкладинці А.В. Іванця
(Зруйнована російськими загарбниками православна церква в Гостомелі, весна 2022 р.)

ВСТУП

Агресивна війна Російської Федерації проти України, яка розпочалася у 2014 р., є фундаментальним викликом міжнародному правопорядку. Вперше після Другої світової війни держава-агресор намагається в Європі, де почалися обидва світові конфлікти, всупереч своїм двостороннім і багатостороннім зобов'язанням анексувати територію іншої суверенної держави. Навіть більше, Росія напала на державу, якій гарантувала збереження територіальної цілісності, повагу до суверенітету та невтручання у внутрішні справи, зокрема, після відмови України від третього в світі ядерного арсеналу. Причому РФ під час агресії ще й вдавалася до ядерного шантажу України та інших цивілізованих країн. Війна Росії проти України за своїм характером є не лише агресивною, а й геноцидною. Геноцид – це, згідно з міжнародним правом, дії з наміром знищити, цілком чи частково, національну, етнічну, релігійну або расову групу як таку¹. Росія прагне знищити українські державу і націю, вчиняє інші тяжкі міжнародні злочини.

Українська небезпечний характер її дії набули під час широкомасштабної фази агресії, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., коли держава-агресор здійснила невдалу спробу в короткий термін військовим шляхом ліквідувати Українську державу і реалізувати геноцидну політику щодо української нації. Російська влада пропагує ідеологію «русского міра», яка де-факто заперечує право української нації на суверенний розвиток, власні державу, мову і культуру. Неодноразово президент РФ, представники російської влади і політикуму заявляли, що українців як народу «не існує», про «штучність створення» української нації. Зокрема, Міністерство оборони РФ у липні 2021 р. зобов'язало військових вивчати в рамках військово-політичної підготовки маніпулятивну статтю В. Путіна «Про історичну єдність росіян і українців» у

¹ Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього. 09 грудня 1948 р. URL: <http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm>

якій він пропагував ідеологеми «росіяни й українці – один народ» і «триєдиної російської нації», писав про створення України за рахунок «історичних територій» Росії². В РФ часто лунають публічні заклики знищувати українців. Російські окупанти на захоплених землях України переслідують і вбивають громадян із проукраїнськими поглядами, винищують інтелігенцію, вчиняють масові злочини проти цивільного населення (тортури, гвалтування, вбивства, викрадення, позбавлення свободи тощо), замість незаконно ліквідованої української системи освіти запроваджують таку, що має на меті змінити ідентичність дітей та молоді, руйнують пам'ятки історії та культури, особливо ті, що пов'язані з українською ідентичністю, грабують і знищують українські музеї, архіви, театри, бібліотеки та храми. РФ масово вивозить з окупованих територій українських дітей на свою територію з метою зміни їхньої ідентичності, зокрема, через незаконне всиновлення росіянами (приклад продемонструвала уповноважена президента РФ з прав дитини Марія Львова-Белова). Росія також цілеспрямовано руйнує об'єкти інфраструктури та життєзабезпечення в Україні, практично стерла з поверхні планети кілька українських міст (Маріуполь, Волноваха, Щастя, Сєверодонецьк, Бахмут тощо) та інших населених пунктів. Держава-агресор також у 2022–2023 рр. неодноразово ставила під загрозу безпеку функціонування ядерних об'єктів України, зокрема, найбільшої в Європі Запорізької АЕС.

Такі дії Росії брутально порушують Конвенцію про запобігання злочину геноциду і покарання за нього (далі – Конвенція про геноцид), ухвалену Генеральною асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р. Вони підпадають під дію, зокрема, пунктів статті 2 Конвенції: а) вбивство членів цієї групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи; с) навмисне створення членам групи життєвих умов, які розраховані на повне або часткове знищення групи; е) насильницька передача дітей цієї групи іншій групі. Об'єктом злочину геноциду є українська національна група.

² Шойгу об'язал военных изучить статью Путина об Украине. *РБК*. 15.07.2021. URL: <https://www.rbc.ru/politics/15/07/2021/60f0475d9a7947b61f09f4be>

Росія у 2022–2023 рр. де-факто програла на стратегічному рівні інформаційну війну навколо агресії проти України. В офіційно проголошені нею цілі так званої «спеціальної воєнної операції» (пропагандистський евфемізм для широкомасштабного етапу агресивної війни) – «денацифікацію» та «демлітаризацію» України – абсолютна більшість країн світу та міжнародні організації не повірили, що, зокрема, засвідчують голосування в ООН з питання російсько-українського збройного конфлікту. Подальші спроби виправдати війну проти України наштовхнулися на об'єктивні оцінки дій Росії з боку акторів міжнародного співтовариства, більше того понад півсотні цивілізованих країн об'єдналися у коаліцію на підтримку Української держави та її боротьби за свободу. Наприклад, у березні 2022 р. генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг назвав війну РФ проти України неспровокованою і невиправданою³.

14 квітня 2022 р. український парламент офіційно визнав Росію державою-терористом, яка має на меті чинити геноцид українського народу та вдається до масових вбивств і злочинів в Україні. Наступного місяця Сейм Литви оголосив РФ державою-терористом, а 13 жовтня 2022 р. Парламентська асамблея Ради Європи назвала режим Росії терористичним⁴. Протягом жовтня 2022 р. – лютого 2023 р. парламенти Естонії, Польщі, Нідерландів, Словаччини ухвалили рішення про визнання російського режиму терористичним або РФ державою-спонсором тероризму/державою-терористом. У листопаді 2022 р. Європейський парламент визнав Росію державою-спонсором тероризму.

Вже навесні–влітку 2022 р. представницькі органи влади Польщі, Литви, Естонії, Латвії, Канади, Чехії, Ірландії визнали дії Росії в Україні геноцидом. Лідери Великобританії, Польщі,

³ Агресія Росії проти України змінила всю систему євроатлантичної безпеки – Столтенберг. *Укрінформ*. 16.03.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3431197-agresia-rosii-proti-ukraini-zminila-vsu-sistemu-evroatlantichnoi-bezpeki-stoltenberg.html>

⁴ Росія – держава-терорист. Чому Україна просить світ надати РФ такий статус і що він змінить. *Суспільне. Новини*. 17.10.22. URL: <https://suspilne.media/295828-rosia-derzava-terrorist-comu-ukraina-prosit-svit-nadati-rf-takij-status-i-so-vin-zminit/>

Колумбії і США так само використовували термін «геноцид» для опису вчинених РФ злочинів. Процес визнання дій цієї держави як найтяжчих міжнародних злочинів – агресії, геноциду тощо – продовжується. Україна ставить питання не лише про їх фіксацію, а й про притягнення винуватців до відповідальності, зокрема, про створення міжнародного трибуналу для розслідування злочину агресії. Ця ідея поступово набуває підтримки серед частини цивілізованих країн та міжнародних організацій, зокрема, у листопаді 2022 р. Парламентська асамблея НАТО закликала створити спеціальний міжнародний трибунал із російської агресії та визнала Росію терористичною державою. На початок березня 2023 р. вже 30 держав приєдналися до міжнародної групи зі створення спеціального трибуналу для Росії за злочин агресії проти України⁵.

Україн важливим є рішення Палати попереднього провадження Міжнародного кримінального суду про видачу 17 березня 2022 р. ордерів на арешт президента РФ і уповноважену президента РФ у справах дитини через підозру у воєнних злочинах у вигляді незаконних депортацій та переміщення населення, зокрема дітей, з окупованої території України, щонайменше з 24 лютого 2022 р. Отже, В. Путін став першим главою держави-члена Радбезу ООН, якому видали такий ордер. Причому головний прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан заявив, що президент Росії постане перед правосуддям у Гаазі за злочини, вчинені проти України, незалежно від аргументів Москви⁶.

Відзначимо, що агресивна війна Росії, мотивована геноцидними намірами щодо української нації, підштовхнула держави світу й до визнання геноциду, який вчинив комуністичний режим у Москві в 1930-ті рр. У 2022 р. – березні 2023 р. Голодомор 1932–1933 рр. визнали геноцидом парламенти Бразилії, Чехії, Румунії, Молдови, Ірландії, Німеччини, Бельгії, Франції, а також Європарламент.

⁵ Кобзар Ю. Спецтрибунал для Путіна підтримують вже 30 країн. *УНІАН*. 06.03.2023. URL: <https://www.unian.ua/war/sud-nad-putinim-pidtrimala-shchedna-krajina-dmitro-kuleba-12169800.html>

⁶ Денькович Я. Путін постане перед судом незалежно від думки Росії – головний прокурор МКС. *ТСН*. 18.03.2023. URL: <https://tsn.ua/ato/putin-postane-pered-sudom-nezalezhno-vid-dumki-rosiyi-golovniy-prokuror-mks-2288410.html>

Російські політикум та суспільство принципово інакше реагують на російсько-українську війну. Науковці ще мають дослідити міру відповідальності російських правлячого режиму й населення за ідеологію і практику неофашистського типу – рашизм або шизофашизм (фашистського або, за визначенням українського парламенту, неонацистського режиму, що риторично засуджує фашизм)⁷, які втілює Росія. Водночас соціологічні опитування протягом весни–зими 2022 р. показують стабільно високий рівень підтримки росіянами агресивної політики Російської держави і насамперед війни проти України. Так, у березні 2022 р., згідно з даними Active Group, 86,6% росіян підтримували потенційний збройний напад на країни ЄС⁸. Провал російських планів на бліцкриг, на думку російського населення, щодо війни проти України вплинув незначно. Наприкінці червня 2022 р., за опитуванням ВЦВГД (рос. ВЦИОМ), 72% респондентів швидше підтримували рішення провести «спецоперацію» в Українській державі⁹, а в грудні 2022 р., за оцінкою незалежної російської соціологічної організації «Левада-центр», 74% росіян підтримували дії російських військ в Україні¹⁰.

Значною мірою високий рівень підтримки агресивної війни проти України росіянами досягається масованою і добре фінансованою пропагандою. Для її донесення правлячий російський режим використовує всі можливі канали – органи влади, масмедіа, систему освіти тощо. Очевидно, що поза цим процесом не могли в Росії опинитися і релігійні організації.

⁷ Снайдер Т. Шизофашизм Росії: єдиний вихід для РФ – програти війну проти України. *Ліга.net*. 09.06.2022. URL: <https://www.liga.net/politics/opinion/shizofashizm-rossii-edinstvennyy-vyhod-dlya-rf-proigrat-voynu-protiv-ukrainy>

⁸ Саджениця І. 86,6% росіян підтримує збройне вторгнення РФ до інших країн Європи. *24 канал*. 16.03.2022. URL: https://24tv.ua/polshhi-prigotuvatisya-866-rosiyan-pidtrimuye-zbroyne-vtorgnennya_n1908574

⁹ У Росії знизився рівень підтримки війни в Україні. *УНІАН*. 06.09.22. URL: <https://www.unian.ua/world/opituvannya-rosiyan-pro-viynu-z-ukrajinoyu-2022-riven-pidtrimki-viyni-znizivsya-11968920.html>

¹⁰ Лящук Ю. Скільки росіян підтримують війну проти України – опитування. *Главком*. 04.12.2022. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/skilki-rosiyan-pidtrimujut-viynu-proti-ukrajini-opituvannya-893326.html>

До аналізу релігійного чинника в російсько-українській війні зверталися В. Балюк, М. Дорошко¹¹, В. Бокоч¹², М. Васін, В. Войналович, С. Шумило¹³, В. Єленський, І. Козловський, В. Здіорук, О. Саган, Н. Кочан¹⁴, Л. Филипович, Ю. Чорноморець, Фергюс О'Біра¹⁵ та інші вітчизняні й закордонні дослідники. Серед російських релігійних організацій найбільшу увагу дослідників закономірно привернула роль РПЦ, як найбільшої і найвпливовішої в РФ, а також як причетної до розробки і підтримки російської експансіоністської неоімперської ідеології. Суттєво менше науковці аналізували позицію інших релігійних організацій.

Метою цього дослідження є попередній аналіз участі основних релігійних організацій Російської Федерації, які значна частина російських аналітиків та політиків називають «традиційними», у пропагандистському забезпеченні агресивної і геноцидної війни Росії проти України на етапі широкомасштабної агресії у лютому 2022 р. – на початку 2023 р. До «традиційних» релігій в Росії, як правило, відносять такі релігійні об'єднання: православ'я, іслам, іудаїзм і буддизм. Певні підстави для цього дає федеральний закон «Про свободу совісті і про релігійні об'єднання». У його преамбулі РФ декларує визнання особливої ролі православ'я в історії країни і висловлює повагу до християнства,

¹¹ Балюк В., Дорошко М. Релігійний чинник у гібридній війні Росії проти України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. Вип. 1 (51). С. 6–11.

¹² Бокоч В. М. Релігія в гібридній війні на сході України. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2017. Вип. 1/2 (33/34). С. 27–31.

¹³ Шумило С. «Православний шахідізм» та неоязичницька теологія війни московського патріарха Кіріла. *Міжнародний інститут Афонської спадщини*. 08.10.22. URL: <https://afon.org.ua/uk/publikatsii/falshivi-prorotstva-yak-vipravdannya--vijni-abo-sektantski-mistifikatsiji-moskovskogo-patriarkha-kirila.html>

¹⁴ Войналович В. А., Кочан Н. І. Релігійний чинник етнополітичних процесів на Донбасі: історія і сучасність. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 304 с.

¹⁵ О'Біра Фергюс. Війна Росії проти України: використання Кремлем релігії як інструменту зовнішньої політики. *Дослідницька служба Європейського парламенту*. Травень 2022 р. URL : <https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729430/EPRS>

ісламу, буддизму, іудаїзму та інших релігій, які є невід'ємною часткою історичного спадку народів Росії¹⁶. Були спроби законодавчо закріпити статус цих релігій, як традиційних.

Об'єктом аналізу статті є релігійний чинник у російсько-українській війні та геноциді українського народу, а предметом – ставлення російських «традиційних» релігійних організацій (православ'я, мусульманства, буддизму та іудаїзму) до пропаганди війни Росії проти України, геноциду української нації та забезпечення їх ідеологічного обґрунтування.

Російська Федерація є поліетнічним і поліконфесійним державним утворенням. Попри абсолютне чисельне домінування серед її населення етнічних росіян, до її складу входить низка країн з неросійськими народами, значна частина яких є суб'єктами цього квазіфедеративного утворення (Якутія-Саха, Татарстан, Башкортостан, Чечня, Дагестан, Мордовія, Тива, Бурятія, Калмикія тощо). Згідно з опитуванням ВЦВГД, у 2021 р. серед опитаних росіян визнали себе прихильниками православ'я – 66%, ісламу – 6%, буддизму – 1%, іудаїзму менше – 1%¹⁷.

¹⁶ Федеральный закон «О свободе совести и о религиозных объединениях» от 26.09.1997 N 125-ФЗ (последняя редакция). URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_16218/

¹⁷ Опрос о Великом посте в восприятии россиян, дате его начала и способах проведения. Инициативный всероссийский опрос «ВЦИОМ-Спутник». 05.03.2021. URL: <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/velikii-post-2021>

«НА СЛУЖБІ КЕСАРЮ».
Православні релігійні структури РФ
підтримують політику держави-агресора

Православна церква у часи Московського царства та імперії Романових-Гольштейн-Готторпів грала значну роль в обґрунтуванні та здійсненні імперської експансії, зокрема, у створенні ідеологемі «Москва – Третій Рим». Загалом модель церковно-державних відносин, сформована тоді, тяжіла до цезарепапізму, що особливо явним стало у правління Петра I (1696–1725), який демонстративно перетворив церкву на частину державного механізму. У радянській імперії після періоду гонінь на християнство РПЦ у сер. ХХ ст. з ініціативи сталінського керівництва частково відновила свою структуру і навіть зробила спробу, ймовірно, за дорученням влади СРСР стати попри вимоги канонів центром православного світу. Загалом тоді була відновлена модель підпорядкування церкви інтересам зовнішньої та внутрішньої політики імперської держави. На заваді цьому не став навіть войовничо атеїстичний характер СРСР. Ця модель церковно-державних відносин під час президентства Б. Єльцина дещо лібералізувалася, але не була цілком демонтована (РПЦ й надалі зберігала тісні відносини з владою, зокрема, й з її силовими структурами). У період правління В. Путіна вона набрала нової сили. Показово, що в 2009 р. патріархом Московським став Кирил (Гундяєв), який, зокрема, за інформацією журналістів, ще на початку 1970-х рр. працював на КГБ під псевдонімом «Михайлов»¹⁸.

Відверте повернення керівництва Росії часів Путіна до імперської політики викликало інтерес до політичної ідеології РПЦ, лідери якої розглядають свою так звану канонічну територію як єдину цивілізацію росіян, українців і білорусів та деяких

¹⁸ Иванова А. Агент КГБ? Что именно узнали в Швейцарии о патриархе Кирилле. *DW*. 07.02.2023. URL: <https://www.dw.com/ru/agent-kgb-cto-imenno-uznali-v-svejcarii-o-patriarhe-kirille/a-64621841>

неслов'янських народів. Таким чином російські держава й церква одночасно стали пропагандистами ідеологеми «руського міра». Вона виглядає відверто єретичною з точки зору християнської еклесіології, оскільки значною мірою підміняє проповідь Євангелія пропагуванням етнофілетичного вчення, але відповідає не тільки інтересам імперської експансії Росії, а й пояснює чому РПЦ зберігає свої церковні структури у незалежних державах. В основі ідеологеми «руського міра» лежить заперечення самотності та суверенності української нації, її права на власні державу, культуру й мову. Проповідь цього єретичного вчення кліриками РПЦ створювала ідейне підґрунтя для підготовки й ведення війни. Не дивно, що структури РПЦ приховано і відверто сприяли веденню збройної агресії Росії проти України з 2014 р.

Окупований Крим. Митрополит Феодосійський і Керченський УПЦ Московського патріархату Платон освячує російську зенітну ракетну систему великої і середньої дальності С-400 «Тріумф», розгорнуту в Феодосії, 14 січня 2017 року. Фото з сайту «Голос Криму. Культура»

РПЦ та її керівництво намагалася уникати на початковому етапі війни публічної оцінки розв'язування Росією війни проти України в 2014 р., зокрема, окупації Криму і частин Донецької та Луганської областей (очевидно, через значну кількість підлеглих їй парафій в інших частинах Української держави). Одночасно її структури активно співпрацювали як з окупаційною армією

та російськими парамілітарними формуваннями, так і з окупаційною адміністрацією на півдні та сході України («Республіки Крим» і «ЛДНР»), зокрема, окремі клірики РПЦ брали участь у блокуванні українських військових частин збройними силами РФ.

Масштаб військової агресії, яку вчинила Росія наприкінці лютого 2022 р., вимагав публічного реагування на неї як РПЦ, так і її структурного підрозділу з правами самоврядування УПЦ МП. Окремі клірики РПЦ у проповідях одразу включилися в пропагандистську кампанію дегуманізації українців та підтримки війни Росії проти України. Так, наприклад, протоієрей Андрій Ткачов, який після Революції Гідності утік з Києва до Москви, в лютому 2022 р. у проповіді стверджував, що війна не почалася, а «війна завершується» і: «Якщо б не зробили нічого, через два роки полетіло б сюди (у Москву – А.І.), без будь-якої пощади, без будь-якого попередження. І якщо б вони сюди зайшли – різали б нас з вами і кров'ю дахи мазали»¹⁹.

Предстоятель УПЦ МП митрополит Онуфрій (Березовський) у 2022 р. засудив війну і назвав її «Каїновим гріхом». 24 лютого 2022 р. він звернувся до президента РФ із закликом «негайно припинити братовбивчу війну». 28 лютого 2022 р. синод УПЦ МП попросив патріарха Московського «і всієї Русі»²⁰ Кирила закликати керівництво Росії негайно припинити воєнні дії, які вже загрожують перетворитися у світову війну²¹.

Очільник РПЦ Кирил проігнорував ці звернення, як і факти обстрілів російськими військовими українських міст і сіл, вбивства ними дітей, жінок та цивільних осіб загалом, скоєння

¹⁹ Хоменко С. «Не можете сказать правды – просто помолчите». Ракетные и словесные удары по Украине заставляют УПЦ все больше отдаляться от Москвы. *BBC*. 08.03.22. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-60655883>

²⁰ З точки зору церковного права Україна-Русь, як ядро історичної Русі, та Біла Русь, відповідно до неодноразових заяв Вселенського патріархату в XX і XXI ст. і пояснення Пентархії у XXI ст., не є канонічною територією РПЦ, а тому використання терміна «всія Русі» у титулатурі патріарха Московського не має належних підстав.

²¹ Хоменко С. «Не можете сказать правды – просто помолчите». Ракетные и словесные удары по Украине заставляют УПЦ все больше отдаляться от Москвы. *BBC*. 08.03.22. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-60655883>

інших тяжких злочинів. У документі «Основи соціальної концепції РПЦ» засуджуються агресивні війни. Всупереч цьому патріарх Кирил на початку березня 2022 р. включився у підтримку наративів російської воєнної пропаганди. На початковому етапі нової фази війни Росія пояснювала її потребою у так званих «денацифікації» та «демлітаризації» України, а також у нібито здійснюваному українською стороною на Донбасі «геноциді». На четвертий день широкомасштабного вторгнення, 27 лютого, патріарх Московський висловив побоювання, що «злі сили, які завжди боролися з єдністю Русі і Російської церкви», можуть перемогти і назвав Росію, Україну і Білорусь єдиною «руською землею». 6 березня 2022 р. під час проповіді в день Прощеної неділі, він висунув абсурдне обґрунтування війни. За його версією, «вісім років йдуть спроби знищити те, що існує на Донбасі», тобто «принципове неприйняття так званих цінностей, які сьогодні пропонуються тими, хто претендує на світову владу». Для пастви Кирил оголосив, що тестом на лояльність до світу «надлишкового споживання, світу видимої “свободи”» (себто до Західної цивілізації) нібито є проведення гей-параду. На його думку, «навколо цієї теми сьогодні йде реальна війна»²². Підсумком проповіді, більша частина якої була присвячена перекрученому висвітленню ситуації навколо Донбасу, були слова патріарха Кирила: «ми вступили у боротьбу, яка має не фізичне, а метафізичне значення»²³.

У цій проповіді він реальні причини неоколоніальної війни Росії проти України підмінив вигаданою квазірелігійною – нібито відмовою на Донбасі проводити гей-паради, а також у дусі російської воєнної пропаганди говорив лише про страждання жителів Донбасу, хоча на той момент бойові дії, які супроводжувалися руйнуваннями, стражданнями та вбивствами громадян України, російська окупаційна армія вела також на Київщині, Чернігівщині,

²² Кудрин О. Патріарх московський Кирил оправдал войну против Украины. *Українформ*. 07.03.22. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-ato/3422517-patriarh-moskovskij-kirill-opravdal-voynu-protiv-ukrainy.html>

²³ Павлова А. Войну благословил. Как церковные иерархи отреагировали на речь патриарха Кирилла, поддрежавшего вторжение России в Украину. *Медиазона*. 09.04.22. URL: <https://zona.media/article/2022/03/22/patriarch>

Сумщині, Харківщині, Херсонщині, Запоріжжі та деяких інших українських територіях. Та й слова очільника РПЦ про донбасців є ферисейсько-маніпулятивними, адже він, зокрема, нічого не сказав про вбивства, катування російськими окупантами та їхніми колаборантами донбаських українців, масове вимушене залишення останніми домівок.

Патріарх Кирил вручає ікону Августівської Божої Матері головнокомандуючому військами Національної гвардії РФ В. Золотову, який бере активну участь у війні проти України. Москва, березень 2022 р. Фото із сайту РПЦ (<https://foto.patriarchia.ru/news/patriarshee-služhenie-v-nedelyu-torzhestva-pravoslaviya-v-khrame-khrista-spasitelya-2022-03-13/>)

Помітну роль в окупації України грають війська Національної гвардії Росії. 13 березня 2022 р. глава РПЦ передав очільнику Національної гвардії В. Золотову Августівську ікону Божої Матері. Останній подякував патріарху і розповів про участь нацгвардійців у «спеціальній воєнній операції» (далі – «СВО»). «Хочу сказати, що так, не все йде так швидко, як хотілося б, але це лише тому, що нацисти ховаються за спинами мирних громадян, за спинами старих, жінок, дітей, влаштовують вогневі позиції у дитячих садках, школах, у житлових будинках, але ми йдемо до наміченої цілі крок за кроком, і перемога буде за нами, а ця ікона буде

захищати російське воїнство і прискорювати нашу перемогу», – запевнив Золотов²⁴.

Після звільнення Бучі, де виявили масові жертви звірств російських окупантів, із початком вимушеного виїзду мільйонів українців в інші регіони держави й закордон патріарх Кирил 3 квітня 2022 р. у проповіді в головному храмі ЗС РФ заявив, що служба в армії – це «справжній подвиг» і запевнив, що в Росії «немає жодного прагнення до війни». Ця риторика підтримувала воєнну пропаганду РФ, зокрема, її тезу, що війни нібито немає, а йде «СВО».

Частина представників УПЦ МП, як і предстоятелі деяких православних церков світу, намагалися й далі домогтися від керівництва РПЦ допомоги у припиненні війни. Так, наприклад, керуючий Харківською єпархією митрополит Онуфрій (Легкий) 21 квітня 2022 р. у зверненні до патріарха Московського описав тяжкі страждання українців Слобожанщини і руйнування православних храмів унаслідок російського вторгнення, у зв'язку з чим попросив звернутися до президента Росії та керівництва РФ з проханням зупинити воєнні дії²⁵.

Подібні звернення, очікувано, не дали жодного ефекту. Патріарх Кирил не просто ігнорував страждання та втрати своєї православної пастви в Україні, а навпаки – активніше долучався до публічної підтримки дій російських загарбників. Так, наприклад, 3 травня 2022 р. у проповіді в Архангельському соборі Кремля він фарисейськи заявив, що Росія нібито ніколи ні на кого не напала, а лише захищала свої рубежі.

Того ж дня Папа Римський Франциск закликав очільника РПЦ «не ставати путінським олтарним хлопчиком»²⁶. Загалом

²⁴ Павлова А. Войну благословил. Как церковные иерархи отреагировали на речь патриарха Кирилла, поддрежавшего вторжение России в Украину. *Медиазона*. 22.03.22. URL: <https://zona.media/article/2022/03/22/patriarch>

²⁵ Харківський митрополит просить патріарха Кирила звернутися до Путіна, щоб зупинити війну. *KharkivToday*. 21.04.22. URL: <https://2day.kh.ua/ua/kharkov/kharkivskyu-mytropolyt-prosyt-patriarkha-kyryla-zvernutysya-do-putina-shchob-zupynyty-viynu>

²⁶ Tajanlangit, Cyrel. Pope Francis To Russian Patriarch: «Don't Be Putin's Altar Boy». *Christianity Daily*. 05.05.22. URL: <https://www.christianitydaily.com/articles/15815/20220505/pope-francis-to-russian-patriarch-dont-be-putin-altar-boy.htm>

спочатку ледь прихована, а потім відвертіша підтримка патріархом Кирилом, а також низкою інших ієрархів та священників, агресивної і геноцидної війни проти України викликала закономірну негативну реакцію помітної кількості вірян РПЦ, особливо українських. У частині єпархій УПЦ МП очільника РПЦ перестали згадувати під час богослужінь, кілька сотень священників УПЦ МП звернулися до найстаріших православних церков (Пентархії), які згідно з рішеннями Вселенських соборів мають особливі повноваження, з вимогою піддати церковному суду Кирила Гундяєва, сотні приходів цієї церкви перейшли до автокефальної ПЦУ. 27 травня 2022 р. собор УПЦ МП заявив про «самостійність і незалежність» та висловив незгоду з позицією патріарха Кирила щодо війни в Україні. Формально проголошена незалежність УПЦ МП, схоже, не змінила канонічного зв'язку з Моспатріархатом, адже в оновленому Статуті цієї релігійної організації йдеться про визнання грамоти про самоврядування церкви, наданої патріархом Олексієм у 1990 р. УПЦ МП не зробила реальних кроків ані до співпраці з автокефальною ПЦУ, ані до виходу з розколу із Вселенським патріархатом (молитовно-євхаристійне спілкування не відновлене), який є Церквою-матір'ю для православних українців і займає особливе становище у православному світі, Олександрійською, Кіпрською та Елладськими церквами. У січні 2023 р. Державна служба України з питань етнополітики та свободи совісті оприлюднила висновок релігієзнавчої експертизи, в якому йдеться про те, що прийняття нової редакції Статуту про управління УПЦ (від 27.05.2022) та Постанови Собору УПЦ не призвели до розриву церковно-канонічного зв'язку УПЦ з РПЦ²⁷.

Утім, навіть декларативне дистанціювання від РПЦ Моспатріархія використала для прямого підпорядкування собі в червні 2022 р. трьох єпархій УПЦ МП у тимчасово окупованому Криму – Джанкойської, Сімферопольської та Феодосійської, на базі яких була утворена Кримська митрополія. Такі рішення нібито були ухвалені у відповідь на звернення кримських архієреїв і виходячи

²⁷ Рощина В., Рощина О. Експертиза виявила канонічний зв'язок УПЦ МП із РПЦ, протоієрей обурився. *Українська правда*. 02.02.2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/2/7387654/>

з «необхідності збереження дієвого канонічного та адміністративного зв'язку з центральною церковною владою» з огляду на «практичну неможливість регулярного зв'язку цих єпархій з Київською митрополією»²⁸. Із подібним обґрунтуванням 13 жовтня 2022 р. «на прохання єпархіального архієрея і єпархіальної ради» була підпорядкована патріарху Московському і синоду РПЦ Ровеньківська єпархія УПЦ МП²⁹. Цікаво, що аналогічні прохання одразу після собору УПЦ МП в Києві написали архієреї трьох єпархій з окупованого сходу України, а рішення ухвалили лише щодо Ровеньківської і лише восени.

Фото із сайту «Голос Криму. Культура»

Поступове втягнення РПЦ у відкриту підтримку агресії проти України та скоєння російськими окупантами тяжких злочинів проти української нації суперечило Основам соціальної концепції цієї релігійної організації, які забороняють підтримку агресивної війни, та, очевидно, духу євангельського вчення, а тому викликало

²⁸ Журнали Священного Синода от 7 июня 2022 года. *Официальный сайт Московского патриархата*. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5934527.html>

²⁹ Журнали Священного Синода от 13 октября 2022 года. *Официальный сайт Московского патриархата*. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5966901.html>

певний спротив усередині самого Московського патріархату. Ще на початку березня 2022 р. майже триста священників і дияконів РПЦ оприлюднили звернення, у якому закликали припинити війну та відзначили, що «народ України має зробити свій вибір самостійно, не під прицілом автоматів, без тиску із Заходу або Сходу»³⁰. У середині березня 2022 р. митрополит Віленський і Литовський РПЦ Іннокентій публічно заявив про незгоду з патріархом Кирилом і рішуче засудив війну Росії проти України³¹. У вересні 2022 р. Сейм Латвії з ініціативи президента країни вніс зміни до закону про Латвійську православну церкву (далі – ЛПЦ) щодо відновлення історичного статусу цієї церкви. Собор ЛПЦ у жовтні 2022 р. абсолютною більшістю голосів підтримав ці зміни і звернувся до патріарха РПЦ із проханням надати їй статус автокефалії та внести відповідні зміни до статуту³². Неодноразово звертався до патріарха Кирила митрополит Дубнинський Іоанн (Ренетто), голова Архієпископії православних церков Західної Європи російської традиції, з проханням підняти голос проти жахливої і безглуздої війни та закликати владу Росії якнайшвидше припинити конфлікт. Утім, ці та подібні заяви і заклики частини кліриків та вірних РПЦ не вплинули на її керівництво і не змінили загального курсу цієї релігійної організації на підтримку агресії Росії.

Новим псевдохристиянським елементом у «теології війни» патріарха Кирила стало проголошення ним наприкінці вересня 2022 р. загибелі вояка російської окупаційної армії викупною жертвою – нібито за цей вчинок будуть анульовані всі його гріхи. Очевидно, ця ідеологема мала підкріпити кілька днів перед тим проголошену владою РФ «часткову мобілізацію» росіян.

³⁰ Священники Русской Православной Церкви: «Мы призываем к немедленному прекращению огня». *Православный мир*. 01.03.2022. URL: <https://www.pravmir.ru/svyashhenniki-russkoj-pravoslavnoj-czerkvi-my-prizyvaem-k-nemedlennomu-prekrashheniyu-ognya/>

³¹ Семеро смелых. Православные священники Литвы – против войны в Украине. *Радио «Свобода»*. 23.04.2022. URL: <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/1679423/semero-smelykh-pravoslavnye-sviashchenniki-litvy-protiv-voiny-v-ukraine>

³² Латвійська православна церква просить в РПЦ про автокефалію. *Європейська правда*. 22.10.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/10/22/7372982/>

Дослідники Інституту масової інформації на підставі аналізу постів у лютому–жовтні 2022 р. у верифікованих телеграм-каналах російських медіа, що фінансуються за державні кошти, виявили чотири наративи спікерів РПЦ щодо України:

- в Україні тиснуть на УПЦ та православних;
- українці мають схильність до тероризму, агресії, язичництва;

- росіяни та українці – єдиний та нероздільний народ;
- невизнання України як окремої незалежної країни.

Згідно з цим же дослідженням, було виділено чотири групи наративів із вуст особисто глави РПЦ Кирила:

- «українці та росіяни – єдиний народ»;
- невизнання України як країни та заперечення її самостійності;

- сакралізація війни;
- заперечення або ж виправдання російської агресії³³.

Цей аналіз яскраво демонструє, що РПЦ бере системну участь в інформаційній агресії проти України, тому участь окремих архієреїв та кліриків у збройних діях в Україні, а також в антиукраїнських заходах поза її межами є закономірною. Так, наприклад, митрополит Луганський і Алчевський УПЦ МП Пантелеймон (Поворознюк), як і деякі інші клірики цієї церкви з тимчасово окупованих територій України, 30 вересня 2022 р. брали участь у протиправному оголошенні в Кремлі анексії чотирьох українських регіонів.

У грудні 2022 р. Українська держава запровадила санкції щодо низки представників УПЦ МП, серед них – спонсор УПЦ МП, підприємець і протодиякон Вадим Новинський (громадянин Росії, який отримав у 2012 р. громадянство України), намісник Києво-Печерської Лаври митрополит Павло, митрополити – Запорізький та Мелітопольський Лука (Андрій Коваленко), Луганський і Алчевський Пантелеймон, Бориспільський та Броварський Антоній

³³ «Священна війна». Як РПЦ долучається до інформаційної агресії проти України. *Сайт Інституту масової інформації*. 11.11.22. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/svyashhenna-vijna-yak-rpts-doluchayetsya-do-informatsijnoyi-agresiyi-proty-ukrayiny-i48945>

(Іван Паканич, керуючий справами УПЦ МП), Чернівецький і Буковинський Мелетій (Валентин Єгоренко), архієпископ Костянтинівський Паїсій (Віктор Шинкарьов), п'ять архієреїв УПЦ МП із тимчасово окупованого Криму, настоятель Свято-Успенського собору в Херсоні Олексій (Олександр Федоров) та настоятель Мелітопольського Свято-Савінського чоловічого монастиря Іоан (Олександр Прокопенко). В СБУ поінформували, що фігуранти санкційних списків виступали з різними ініціативами, зокрема: погодились на співпрацю з окупаційною владою; просувають проросійські наративи; виправдовують військову агресію Росії в Україні³⁴. Підсанкційні особи будуть позбавлені державних нагород і щодо них буде запроваджено низку економічних обмежень.

У грудні ж 2022 р. суд виніс вирок про позбавлення свободи на 12 років настоятелю храму УПЦ МП в Лисичанську (Луганщина) за те, що він передавав військовим РФ інформацію про позиції українських військ у Лисичанську і Северодонецьку, а також за «здачу» місцевих патріотів російським окупантам³⁵. Відомо також про засудження у лютому 2023 р. настоятеля парафії УПЦ МП Лиманської громади Донецької області до семи років позбавлення волі за співпрацю з російськими окупантами. Загалом станом на середину лютого 2022 р. СБУ відкрила 52 кримінальні справи, фігурантами яких є 55 священників³⁶. Наявна інформація дозволяє припустити, що фактів колаборації кліриків УПЦ МП з окупаційними військами та владою держави-окупанта суттєво більше.

Серед релігійних структур старообрядців в Росії найбільшою є Російська православна старообрядницька церква (РПСЦ). Її очільник митрополит Корнилій (Титов) уже в березні 2022 р. відкрито підтримав агресію проти України, де, за його словами,

³⁴ Чотири впливові митрополити УПЦ МП опинилися під санкціями. *BBC-News*. 12.12.2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63940849>

³⁵ Священника УПЦ МП засудили за коригування обстрілів. *BBCNews*. 07.12.2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63890256>

³⁶ Бойко М. Агітував за «приєднання» до Росії і допомагав окупантам: в Україні засудили священника. *TCH*. 16.02.2023. URL: <https://tsn.ua/ato/agituvav-za-priyednannya-do-rosiyi-i-dopomagav-okupantam-v-ukrayini-zasadili-svyaschennika-2266564.html>

нібито вбивали «лише за те, що ти думаєш і розмовляєш російською мовою», «слов'янські народи не хочуть більше терпіти це беззаконня». Українську сторону він закликав «зупинити геноцид, безумство»³⁷, а українській армії неодноразово пропонував скласти зброю. На заході у Держдумі РФ наприкінці березня 2022 р. митрополит Корнилій заявив, що Росія буде імперією. У жовтні 2022 р. він закликав одновірців посилити молитви і пости протягом трьох днів заради перемоги Росії над зовнішніми і внутрішніми ворогами³⁸.

Духовенство Київської і всієї України архієпископії цієї церкви вже у квітні 2022 р. засудило війну Росії проти України та звернулося за автокефалією до митрополита Корнилія. Одночасно українське духовенство РПСЦ заявило про неприйнятність закликів російських ієрархів цієї церкви скласти зброю та припинити захист України від збройної агресії³⁹. Митрополит Корнилій у відповідь заявив, що в Україні ведеться війна й нібито немає «чітких кордонів», тому за таких обставин надавати «автокефалію» українським старообрядцям не можна. На початку листопада 2022 р. Державна служба України з етнополітики і свободи совісті повідомила про реєстрацію колишньої структури РПСЦ в Україні як самостійного релігійного центру під назвою Древлеправославна Церква України⁴⁰.

³⁷ Солдатов А. «Град» божий. Прямая поддержка операции по «защите Донбасса» иерархами РПЦ ведет к ее блокаде в христианском мире. *Новая газета*. 08.03.22. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2022/03/08/tserkov-antitserkov-i-ukraina>

³⁸ В Росії старообрядці оголосили триденний піст на підтримку «СВО». *СПЖ*. 24.10.2022. URL: <https://spzh.news/ua/news/91375-v-rossii-starobryadcy-obyavili-trehdnevnyj-post-v-podderzhku-svo>

³⁹ Духовенство Київської і всієї України архієпископії Російської Православної старообрядницької Церкви заявило про бажання отримати автокефалію. *РІСУ*. 09.04.2022. URL: https://risu.ua/duhovenstvo-kiyivskoyi-i-vsiyeyi-ukrayini-arhiyepiskopiyi-rosijskoyi-pravoslavnoyi-starobryadnickoyi-cerkvi-zayavilo-pro-bazhannya-otrimati-avtokefaliyu_n128174

⁴⁰ Українська Древлеправославна Церква повністю вийшла з підпорядкування Москві: старовіри йдуть до автокефалії. *РБК-Україна*. 02.11.2022. URL: <https://www.rbc.ua/rus/stylr/ukrayinska-drevlepravoslavna-tserkva-povnistyu-1667420812.html>

«ПВМІСЯЦЬ НА СЛУЖБИ У “РУССКОГО МІРА”».
Підтримка мусульманськими релігійними структурами РФ
політики держави-агресора

Іслам у Росії є другою за поширеністю релігією після православного християнства. Його сповідують представники низки корінних народів РФ (наприклад, другий, як стверджує російська статистика, за чисельністю народ цієї федерації – татари, а також башкири, низка народів Північного Кавказу), а також кількох діаспор. Переважна більшість мусульман у Росії є суннітами ханафітського мазхабу, хоча є представники інших мазхабів, а також шиїти. На території РФ діє кілька десятків муфтіятів/духовних управлінь мусульман та чотири найбільші централізовані мусульманські структури – Духовне управління мусульман Росії (далі – ДУМ Росії) на чолі з шейх-уль-ісламом, Верховним муфтієм Росії Талгатом Таджуддіном, Духовне управління мусульман Російської Федерації і Рада муфтіїв Росії (далі – ДУМ РФ і РМ РФ) на чолі з Равілем Гайнутдіном, Духовне зібрання мусульман Росії (далі – ДЗМ Росії) на чолі з Альбіром Кргановим і Координаційний центр мусульман Північного Кавказу (далі – КЦМ ПК) на чолі з муфтієм ДУМ Карачаєво-Черкесії Ісмаїлом Бердієвим.

Щодо формулювання позиції основних мусульманських структур Росії стосовно нового етапу війни проти України показовими стали два заходи в березні 2022 р.: 1. Всеросійська науково-практична конференція «Духовне служіння і соціальна місія релігійних організацій у контексті формування загальноросійської громадянської ідентичності» (Владикавказ, 16.03.2022); 2. Круглий стіл «Світові традиційні релігії проти ідеології нацизму і фашизму в ХХІ столітті» (Москва, 29.03.2022), який де-факто був присвячений війні проти України. А восени 2022 р. показовими щодо їхньої позиції стали підтримка мобілізації до російської армії та спроби протиправно анексувати нові українські території.

За підсумками науково-практичної конференції у Владикавказі низка муфтіїв виступили із спільною заявою про повну

підтримку «СВО». Навіть більше, в цьому документі робилася спроба сакралізувати війну проти України, в якій мусульмани на відміну від РФ можуть вільно реалізовувати свої права, зокрема, засновувати мусульманські організації і вести проповідь. Підписанти документа оголосили «шахідами» (мучениками за віру) мусульман-солдат російської армії, які загинуть у ході бойових дій. Варто зазначити, що на заході у Північній Осетії була присутня значна кількість муфтіїв, зокрема – Талгат Таджуддін (ЦДУМ Росії), Альбір Крганов (ДЗМ Росії), Ісмаїл Бердієв (КЦМ Північного Кавказу), Каміль Самігуллін (ДУМ Татарстану), Айнур Біргалін (ДУМ Башкортостану), Салах Межієв (ДУМ Чечні), Хаджімурат Гацалов (ДУМ Північної Осетії), Фамгім Шефієв (ЦДУМ Мордовії) тощо. У конференції також брали участь муфтії Абхазії Тімур Дзиба і представник «ДУМ Криму і Севастополя» Асадулла Баїров⁴¹. Російські спостерігачі помітили відсутність на конференції у Владикавказі керівників ДУМ РФ Равіля Гайнутдіна та ДУМ Азіатської частини Росії Нафігулли Аширова і пов'язали це з нібито небажанням прямо підтримати «СВО».

Очільник ДУМ РФ 24 лютого 2022 р. навіть робив заклики до молитви про мир, але напередодні підтримав порушення суверенітету й територіальної цілісності України і заявив: «Ми з розумінням ставимося і підтримуємо того, хто ухвалив єдине правильне рішення про визнання багатостраждальних республік («ДНР» і «ЛНР» – А.І.). Це справедливі вимоги громадян нашої країни зробити все можливе для захисту життя дітей, жінок та людей похилого віку Донбасу. Вони щодня перебувають під обстрілами, відчуваючи страх, психологічний стрес, вони бачать вибухи і кров безвинних людей, які дуже довго і терпляче закликали і українську сторону, і їхніх західних покровителів»⁴². У вересні 2022 р. Р. Гайнутдін заявив про повну підтримку так званої «часткової мобілізації» та закликав мусульманське духовенство

⁴¹ Галимзянов А. Не все российские муфтии поддержали военную спецоперацию на Украине. *Eadaily.com*. 31.03.2022. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2022/03/31/ne-vse-rossiyskie-muftii-podderzhali-voennuyu-specoperaciyu-na-ukraine>

⁴² Российские мусульмане поддерживают признание ЛНР и ДНР, заявил глава ДУМ. *РИА Новости*. 23.03.2022. URL: <https://ria.ru/20220223/priznanie-1774531555.html>

підтримати цей заклик⁴³, а заступник голови ДУМ РФ муфтії Рушан Аббясов оголосив про підтримку так званих «референдумів» на Донбасі, у Запорізькій та Херсонських областях і анексію Росією цих українських регіонів⁴⁴.

Прямих закликів підтримувати війну проти України чи не робити цього з боку глави ДУМ Азіатської частини Росії Н. Аширова нами не виявлено.

Верховний муфтії Росії, голова ЦДУМ Росії, шейх-уль-іслам Талгат Таджуддін 24 лютого 2022 р. оприлюднив заяву розширеного пленуму Шура-Президіуму ЦДУМ витриману в брутальному стилі войовничої російської пропаганди. У документі, зокрема, стверджувалося: «довгі вісім років населення багатостраждальної землі Донбасу піддавалося планомірному знищенню з боку українських влад, які спровокували братовбивче кровопролиття при очевидному потуранні та провокаційних діях США, що підтримують на Україні крайніх націоналістів і неонацистів». У заяві також міститься від імені ЦДУМ Росії, 20-ти регіональних духовних управлінь, 2200 громад і парафій запевнення у «цілковитому поділянні оцінки стану, який склався на Донбасі, і який було констатовано на останньому засіданні Радбезу Росії».

Автори звернення серед іншого зазначили: «З повним розумінням ясного і відвертого Звернення Президента нашої єдиної держави... щиро підтримуємо рішення про проведення на території України спеціальної військової операції для захисту населення, демілітаризації та усунення загрози відродження нацизму в цьому багатостраждальному краї, сприймаючи ці кроки як ключові заходи забезпечення безпеки і самої Росії»⁴⁵.

⁴³ Кремль використовує лідерів мусульман росії, щоб агітувати за мобілізацію на війну. *Духовний фронт України*. 24.09.2022. URL: <https://df.news/2022/09/24/holova-musulman-rosii-zaklykav-rosiiian-vziaty-uchast-u-mobilizatsii/>

⁴⁴ Яковлева Е. Духовное управление мусульман РФ: Принятие в Россию новых регионов поможет интеграции верующих братских народов. 30.09.2022. URL: <https://rg.ru/2022/09/30/duhovnoe-upravlenie-musulman-rf-priniatie-v-rosiiu-novyh-regionov-pomozhet-integracii-veruiushchih-bratskih-narodov.html>

⁴⁵ Заявление расширенного пленума Шура – Президиума Центрального Духовного управления мусульман России. *Сайт ЦДУМ России*. 24.02.2022. URL: <https://cdum.ru/news/44/11232/>

Крім того, Т. Таджуддін навіть видав спеціальну фетву (богословсько-правовий висновок), в якій «загиблих за участі в бойових діях у складі Збройних сил Росії, у тому числі й під час спеціальної збройної операції із захисту Донбасу та в Україні» зарахував до шахідів.

У листопаді 2022 р. верховний муфтії Росії Т. Таджуддін заявив, що імами, як і православні священники, знаходяться на Донбасі і в зоні «СВО», а також духовно допомагають мобілізованим. «Ми Україну ні в кого не віднімаємо... Ми повертаємо Україну і звільняємо її багатостраждальний народ від ЛГБТ та іншої сатанинської нечесті», – цинічно заявляв він⁴⁶.

Аналогічні за змістом заяви робили й інші муфтії. Наприклад, у березні 2022 р. лідер ДЗМ Росії А. Крганов у такій формі популяризував фальшиві меседжі російської військової пропаганди: «Сьогодні Російська Федерація вимушена проводити на Україні спеціальну воєнну операцію, метою якої є захист людей у Донецькій і Луганській республіках, які вже 8 років піддаються знуцанням, геноциду з боку київського режиму... Потрібно прагнути до демілітаризації і денацифікації України, а також до притягнення до суду тих, хто вчинив багаточисельні криваві злочини проти мирних жителів»⁴⁷.

Муфтії Чечні С. Межієв 28 лютого 2022 р. стверджував, що чеченські військові в Україні «перебувають на шляху Аллаха». На круглому столі в Держдумі РФ він заявив, що проти Росії нібито воюють «фашисти, нацисти, сатаністи, ЛГБТ-співтовариство, ваххабіти та інші чорні шайтани», тому загиблі в «СВО» мусульмани будуть визнані шахідами⁴⁸.

Особливої згадки заслуговує позиція очільника КЦМ Північного Кавказу, муфтія Карачаєво-Черкесії І. Бердієва. Він заявив

⁴⁶ Лазаренко Т. Верховный муфтий РФ: «СВО» – это возвращение Украины в состав России. *СПЖ*, 09.11.2022. URL: <https://spzh.news/ru/news/91724-verkhovnyj-muftij-rf-svo--eto-vozvrashhenije-ukrainy-v-sostav-rossii>

⁴⁷ Альбир Крганов: «Мусульмане должны желать победы своему Отечеству!» *БИЗНЕС Online*. 11.03.2022. URL: <https://www.business-gazeta.ru/article/542737>

⁴⁸ Молдавская М. «Раскол есть во всех конфессиях»: эксперты оценили позиции духовных лидеров по Украине. *RTVI*. 27.04.2022. URL: <https://rtvi.com/news/raskol-est-vo-vsekh-konfessiyakh-eksperty-otsenili-pozitsii-dukhovnykh-liderov-po-ukraine/>

29 березня 2022 р. на круглому столі в Держдумі РФ про відсутність потреби в переговорах з офіційною владою України: «Ми маємо завершити цю операцію до кінця. І жодних переговорів не треба вести, якщо навіть погодяться на капітуляцію. Треба знищувати їх до кінця... Жодної України не повинно бути. Після того, як вичистимо, у простих людей потрібно запитати, що вони хочуть»⁴⁹. На нашу думку, ця цитата містить не лише обґрунтування геноциду української нації, а й прямий заклик до нього у словах «Треба знищувати їх до кінця... Жодної України не повинно бути»⁵⁰. Такі слова можна кваліфікувати як «пряме і публічне підбурювання до вчинення геноциду», що є караним діянням згідно з пунктом с) статті III Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, а також відповідно до кримінального законодавства України та РФ.

Представники мусульманських організацій Росії не обмежилися участю в інформаційній війні (підтримка агресії і геноциду, їх виправдання, мобілізації, дегуманізація українців тощо) та капеланством, а навесні 2022 р. почали незаконно встановлювати контроль над мусульманськими релігійними структурами на тимчасово окупованих територіях Луганської і Донецької областей. На з'їзді ДЗМ Росії 29 березня 2022 р. було підписано угоду про співпрацю з «ДУМ ЛНР»; а вже 22 квітня 2022 р. у мечеті міста Шахтарськ відбувся З'їзд представників мусульманських громад так званої «ДНР» – установча конференція «Духовного управління мусульман ДНР» («Мухтасібата Донбасу»), яке стало працювати, як повідомляють російські ЗМІ, у «канонічній єдності» з ДУМ РФ.

У жовтні 2022 р. на тимчасово окупованих територіях півдня України було створено нове релігійне об'єднання – «Духовне управління мусульман Малоросії». Його заснували в Херсонській області на з'їзді делегати місцевих релігійних громад «Баракят»

⁴⁹ Фатхуллина Н. Духовные лидеры: «Надо уничтожать их до конца... Никакой Украины не должно быть!». *Бизнес-газета*. 30.03.2022. URL: <https://www.business-gazeta.ru/article/545068>

⁵⁰ Молдавская М. «Раскол есть во всех конфессиях»: эксперты оценили позиции духовных лидеров по Украине. *RTVI*. 27.04.2022. URL: <https://rtvi.com/news/raskol-est-vo-vsekh-konfessiyakh-eksperty-otsenili-pozitsii-dukhovnykh-liderov-po-ukraine/>

(Генічеськ), «Сари Булат» (Новотроїцьке) та «Салям» (Мелітополь, Запорізької області). Головою «Малоросійського муфтіяту» обрали Мемета Дурсунова, очільника громади мусульман Генічеська⁵¹. Наразі нова централізована організація поширює свою юрисдикцію на окуповані частини територій Херсонської та Запорізької областей, об'єднуючи понад 60 громад⁵². При цьому за інформацією Романа Силантьєва, ініціатива створення нового муфтіяту походила від духовних лідерів кримських татар, що входять до «Таврійського муфтіяту» (ця маргінальна колабораціоністська структура контролює в Криму близько десяти громад) під керівництвом муфтія Руслана Саїтвалієва.

Найбільше об'єднання кримських мусульман, яке активно співпрацює з окупантами, – «Духовне управління мусульман Криму і Севастополя». Перші місяці широкомасштабної агресії у 2022 р. його очільник – муфтії мусульман Криму Еміралі Аблаєв – утримувався від особистої публічної підтримки збройних дій. Цю функцію виконували його підлеглі із духовного управління. У вересні 2022 р. він це зробив. Тоді Е. Аблаєв, зокрема, заявив: «Ми йдемо разом із всіма і погоджуємося із тими рішеннями, які ухвалює наш президент Владімір Владімірович Путін». Російсько-українську війну він охарактеризував так: «Якщо казати відверто про зіткнення, які там відбуваються, то це все заради Криму, можна сказати, кримська битва. Тому що все почалося після 2014 року. ...І сьогодні за всіх солдат, які йдуть з Криму, будемо молитися...»⁵³. У лютому 2023 р. СБУ висунула підозру Е. Аблаєву у виправдовуванні злочинів агресії РФ проти України⁵⁴.

⁵¹ На освобожденных территориях России создан первый муфтият. *Интерфакс*. URL : <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=79873>

⁵² В РФ говорят о создании ДУМ Малороссии на занятых землях. URL : <https://irp.news/v-rf-govorjat-o-sozdanii-dum-malorossii-na-zanjatyh-zemljah/>

⁵³ Смирнова Л. Муфтий Крима призвал молиться за ушедших на фронт и проклял Чубарова с компанией. *Политнавигатор*. 28.09.2022. URL: <https://www.politnavigator.net/muftijj-kryma-prizval-molitsya-za-ushedshikh-na-front-i-proklyal-chubarova-s-kompaniej.html>

⁵⁴ Закликав допомогати росіянам: окупаційному муфтію мусульман Криму повідомили про підозру. *РБК-Україна*. 21.03.2023. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/zaklikav-dopomagati-rosiyanam-okupatsiynomu-1676994671.html>

Підтримка і спротив релігійних структур буддистів Росії війні та геноциду в Україні

Попри порівняно незначну чисельність прихильників буддизму загалом у Росії, він є домінуючою та традиційною конфесією серед титульних народів трьох суб'єктів РФ – Республіки Бурятія (чисельність населення країни станом на 01.01.2022 – 982,6 тис. осіб⁵⁵), Республіки Тива (чисельність населення країни станом на 01.01.2022 – 332,6 тис. осіб⁵⁶) і Республіки Калмикія (чисельність населення країни станом на 01.01.2021 – 270 тис. осіб⁵⁷). Є громади буддистів і в інших регіонах РФ. У регіонах традиційного сповідання буддизму переважає його тибетська форма (школа гелуг, махаяна). Найбільшими релігійними структурами російських буддистів є національні релігійні організації – Буддистська традиційна сангха Росії (центр в Улан-Уде, Бурятія) на чолі з пандіто хамбо-ламою Дамбою Аюшеєвим, Духовне правління камби-лами в Республіці Тива (з 2020 р. камби-ламою є Гелек Нацик-Доржу) та Об'єднання буддистів Калмикії, яке очолює шаджин-лама. До кінця січня 2023 р. цю посаду обіймав Тело Тулку Рінпоче, який також був представником далай-лами в Росії, СНД та Східній Європі. З лютого 2023 р. шаджин-ламою Республіки Калмикія став настоятель Калмицького центрального буддистського монастиря «Гедден Шеддуп Чой Корлінг» геше Тендзін Чойдак (Мутул Овьянов). На цю посаду його обрав далай-лама із трьох запропонованих зібранням буддистських релігійних діячів кандидатур.

⁵⁵ Бурятія сохранила позиции в демографическом рейтинге регионов. 04.04.2022. URL: <https://www.baikal-daily.ru/news/15/433708/>

⁵⁶ Население Тувы за 5 лет увеличилось на 10,9 тысячи человек. 10.06.2022. URL: https://rtyva.ru/press_center/news/society/47837/

⁵⁷ Население Республики Калмыкия: численность, крупные города. 30.04.2021. URL: <http://www.statdata.ru/naselenie/respubliki-kalmykiya>

Варто зазначити, що регіони традиційного сповідання буддизму, як і деякі регіони мусульманських народів, належать до найбідніших і найдепресивніших економічно частин РФ. За цих обставин заклики релігійних лідерів можуть грати особливо значну роль.

28 лютого 2022 р. далай-лама XIV закликав Росію припинити агресію, вивести свої війська з України та залишити її в спокої. Він упевнений, що єдиний шлях подолання конфлікту – це ненасильство. «Росія мусить піти з України, аби її народ мав право на власний вибір і самобутній розвиток. Таким чином, ми побудуємо більш мирний світ», – заявив духовний лідер буддистів світу⁵⁸. На початку березня 2022 р. він разом із низкою інших лауреатів Нобелівської премії підписав лист на підтримку українського народу перед лицем російської агресії. Автори документа засудили російські військові дії і заперечення президентом РФ самої легітимності існування України, закликали російський уряд припинити вторгнення та вивести війська з української території. Вони наголосили, що вторгнення в Україну заплямувало репутацію російської держави на десятиліття вперед, що стане перешкодою для її економічного розвитку та джерелом труднощів для її населення⁵⁹. Цікаво, що Конгрес ойрат-калмицького народу, орган обраний з їздом національних активістів, у березні 2022 р. виступив проти мобілізації калмиків на війну з Україною.

На жаль, більшість буддистів у РФ не дослухалися до слів далай-лами. Очільник найбільшої російської буддійської організації Буддиська традиційна сангха Росії (далі – БТС Росії) пандіто хамбо-лама Дамба Аюшеєв 28 лютого 2022 р. заявив: «Ми – буддисти і маємо підтримувати мир, зберігати згоду та спокій. Проте ми живемо у єдиній російській державі і захищаємо інтереси нашої країни, проти якої ведеться брудна інформаційна війна. Ми переживаємо за наших братів і синів, які перебувають тепер у непростих військових умовах. ...У нас має бути міцний і надійний

⁵⁸ Далай-Лама з Україною. *Останній Бастіон*. 01.03.22. URL: https://bastion.tv/dalaj-lama-z-ukrayinoyu_n45942

⁵⁹ Нобелівські лауреати закликали Росію вивести свої війська з України. *АрміяІнформ*. 02.03.2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/02/nobelivs-ki-laureaty-zaklykaly-rosiyu-vyvesty-svoyi-vijska-z-ukrayiny/>

тил. З нами наші сахюсани (божества-захисники віри – А.І.), з нами наші великі хамбо-лами, з нами Будда»⁶⁰.

Очільник Буддистської традиції санґхи Росії пандіто хамбо-лама Дамба Аюшеєв приймає у своїй резиденції військовослужбовця Балдана Цидипова, якому за участь у війні проти України було присвоєно звання героя Росії. Серпень 2022 р. Фото з сайту БТСП (<https://sangharussia.ru/news-sangha/glava-buddistov-rossii-prinyal-v-svoej-rezidentsii-khambo-lam-geroya-rossii-baldana-tsydyпова>)

Ідеологічну лінію на підтримку війни Дамба Аюшеєв по-слідовно проводив й у подальшому. Так, він, зокрема, зустрічався із бурятами, нагородженими за участь у війні в Україні та благословляв їх, ставив у приклад загиблих солдат-загарбників. У вересні 2022 р. він заявив, що буддисти із Бурятії, Калмикії і Туви гідно воюють на полях Донбасу і ними пишаються в рідних регіонах. Пандіто хамбо-лама відзначив, що 30 вересня – історичний для Росії день, коли вона прийме до свого складу чотири регіони і запевнив, що для буддистів взяти участь у цьому історичному моменті – велика подія. «Це священний обов’язок. Ми, буддисти, повинні захищати свою Батьківщину... Прийшов час – треба повернути борг своїй Батьківщині. Ми вирости й жили в Російській

⁶⁰ Кулагин В. «С нами Будда!»: нравственный «каминг-аут» хамбо ламы. 09.03.2022. URL: <https://babr24.com/?IDE=225941>

Федерації, вчилися у школі, над нами було мирне небо. Борг – це карма, тут немає жодних інших понять. Борг треба повертати», – такими словами агітував Аюшесєв вірян брати участь в агресії та виправдовував незаконну спробу анексувати кілька областей України⁶¹. Цікаво, що він є віце-президентом Азіатської буддійської конференції за мир і міг брати участь у її діяльності в розпал війни проти України.

Позиція БТСР стимулює її прибічників на низку порушень законодавства України. Так, наприклад, відомо, що восени 2022 р., як мінімум два буддійські священнослужителі – ширеєте лама Дажомба Чойдонов і Алдар лама – проводили на півночі окупованого Криму обряди та надавали психологічну підтримку військовослужбовцям із Бурятії, які беруть участь в агресії проти України⁶². Очевидно, що обидва лами, окрім всього іншого, незаконно перетнули кордон України, коли опинилися в Криму.

Схоже, що камби-лама Туви Гелек Нацик-Доржу (світське ім'я – Сергек Сариглар) бере набагато меншу участь у пропагандистському забезпеченні війни в республіці, яка, за оцінками деяких експертів, несе найвищі втрати у перерахунку загиблих на тисячу осіб. У березні 2022 р. він провів молебень і буддійський ритуал очищення Дугжууба для тувинців, які воюють в Україні. У вересні 2022 р. журналісти писали, що з того часу буддійське духовенство Туви про війну публічно майже не висловлюється⁶³. Утім, підтриманням бойового духу військовослужбовців-тувинців, які діють у складі окупаційної армії, камби-лама все ж займається. Так, у лютому 2023 р. Гелек Нацик-Доржу під час телемосту

⁶¹ Хитров А. Глава Буддийской сангхи России: «Защищать Родину – наш священный долг». *Пятый канал*. 30.09.2022. URL: [HTTPS://WWW.5-TV.RU/NEWS/403854/GLAVA-BUDDIJSKOJ-SANGHI-ROSSII-ZASISAT-RODINU-NAS-SVASENNYJ-DOLG/](https://www.5-TV.RU/NEWS/403854/GLAVA-BUDDIJSKOJ-SANGHI-ROSSII-ZASISAT-RODINU-NAS-SVASENNYJ-DOLG/)

⁶² «Ради победы подавляют свой нрав»: Как лама из Бурятии работал в Крыму. <https://www.infpol.ru/247723-radi-pobedy-podavlyayut-svoy-nrav-kak-lama-iz-buryatii-rabotal-v-krymu/>

⁶³ В основном они за кредиты. Как тувинцы умирают на чужой войне, пытаются выкарабкаться из нищеты, – и как просят шаманов и буддийских монахов их защитить. Репортаж «Медузы». *Meduza*. 12.09.2022. URL: <https://meduza.io/feature/2022/09/12/v-osnovnom-oni-za-kredity>

Тува-«зона СВО» (окупована територія України), організованого Міноборони РФ, заявив мобілізованим: «Ми завжди молимося, щодня проводимо обряди для наших захисників. Нашим хлопцям бажано всього самого найкращого. Найголовніше – це здоров'я і віра, ну і, звісно ж, щастя. Хай у цей новий рік здійсняться всі ваші мрії»⁶⁴.

Шаджин-лама Калмикії і представник далай-лами в Росії, Монголії та країнах СНД Тело Тулку Рінпоче (світське ім'я – Ердні Омбадигов) на момент початку широкомасштабної фази агресії вже три десятиріччя очолював буддистську громаду в республіці. Кілька місяців він уникав декларування позиції щодо війни РФ проти України, лише в червні 2022 р. під час відзначення дня народження Будди дещо завуальовано казав, що пацифізм є частиною його філософії. Пізніше шаджин-лама пояснив, що не коментував війну, бо не хотів псувати відносини російських буддистів із владою. Виходець із калмицької діаспори США Тело Тулку Рінпоче планував у 2022 р. отримати російське громадянство. Після арешту за сфабрикованою справою американської баскетболістки Брітні Грайнер в аеропорту Москви лідер буддистів Калмикії виїхав до Монголії. У жовтні 2022 р. він виступив із публічною антивоєнною заявою. «Думаю, що українська сторона, звісно, дійсно права – вони захищають свою країну, свою землю, свою правду, свою конституцію, свій народ. Дуже складно сказати й прийняти, що Росія права, і ця війна потрібна. Це дуже важко сказати, я цього не можу», – заявив шаджин-лама Калмикії⁶⁵.

Заява Тело Тулку Рінпоче стала прецедентом – уперше очільник відносно великої релігійної структури Росії відверто засудив агресивну війну і підтримав Україну. Втім, на жаль, цей приклад відмови брати участь у війні, яка порушує вимоги віровчення, все ще залишається одиничним. БТС Росії одразу офіційно відмежувалася від заяви шаджин-лами Калмикії. Не знайшла вона публічної підтримки в тувинських буддистів, хоча Бурятія і Тува понесли

⁶⁴ Ушаков Е. Минобороны организовало телемост с Кызылом между бойцами СВО и их родными. *ТВЗВЕЗДА*. 21.02.2023. URL: <https://tvzvezda.ru/news/20232202020-h0kzv.html>

⁶⁵ Верховный лама Калмыкии выступил против войны в Украине. *Idel.Realiti*. 03.10.2022. URL: <https://www.idelreal.org/a/32063031.html>

*Шаджин-лама
Калмикії
Тело Тулку Рінпоче.
Жовтень, 2022.
Скріншот із відео*

чи не найбільші людські втрати серед регіонів РФ під час війни у 2022 р. Значна частина провини за це лягає і на тих духовних лідерів, які агітували вірян брати участь у збройних діях.

Крім того, 27 січня 2023 р. Міністерство юстиції РФ занесло Тело Тулку Рінпоче до реєстру так званих «іноземних агентів» за його висловлювання «проти спеціальної військової операції на Україні», виступи на підтримку України, громадянство США і проживання за межами РФ. Після цього він заявив про передачу повноважень шаджин-лами настоятелю Калмицького центрального буддійського монастиря Тендзін Чойдаку та адміністратору гелонгу Йонтену Лодою (Сергію Кіршову). У зверненні з цього приводу Тело Тулку Рінпоче заявив: «Народу Калмикії і всім послідовникам буддизму у ці важкі часи я бажаю зберігати мужність, стійкість та відданість ідеалам милосердя, любові та ненасильства, на яких зіждеться Вчення Будди, яке ми сповідуємо»⁶⁶. Він запевнив, що залишається з народом Калмикії та буддистами Росії, служінню яким присвятив життя.

31 січня 2022 р. чернеца Сангха Калмикії обрала трьох претендентів на пост шаджин-лами, а 15 лютого далай-лама XIV затвердив верховним ламою Калмикії Тендзін Чойдака, якому попередник раніше й передав повноваження. Цей факт дає певну надію, що лідери Об'єднання буддистів Калмикії й надалі будуть утримуватися, принаймні, від прямих закликів до підтримки війни проти України.

⁶⁶ Ларина А. Верховный лама Калмыкии покинул пост после признания его иноагентом. *Коммерсантъ*. 28.01.2023. <https://www.kommersant.ru/doc/5796380>

Організації іудеїв Росії і широкомасштабна фаза війни проти України

В РФ діє два головні рабини Берл Лазар (представник Федерації єврейських громад Росії – ФЄГР), який є прихильником любавицького хасидизму, і Адольф Шаєвич (представник Конгресу єврейських релігійних організацій і об'єднань в Росії – КЄРООР), який сповідує ортодоксальний іудаїзм. Останній з 1989 р. очолював іудеїв СРСР, а після його розпаду – Росії. З приходом до влади В. Путіна через близькість до опального олігарха В. Гусинського А. Шаєвич був виведений із структур при президентові РФ. За підтримки другого президента Росії швидко набрала ваги серед російських іудеїв ФЄГР, яка стала найбільшим об'єднанням російських євреїв, та обраний у 2000 р. альтернативний головний рабин Росії Берл Лазар. Співробітництво з ФЄГР дозволило В. Путіну уникнути звинувачень в антисемітизмі, коли він боровся з нелояльними до нього олігархами єврейського походження. До того ж ФЄГР і Бер Лазар виконували корисні Кремлю ідеологічні, а можливо, й інші функції.

Під час російсько-української війни ця структура, зокрема, закликала євреїв не виступати проти захоплення Криму (у 2017 р. двадцятип'ятирічний син Бер Лазара став головним рабином Сімферополя, а невдовзі й Криму), а створений ФЄГР Єврейський музей і центр толерантності підтримував кремлівський наратив Другої світової війни і розповідав про «піднесення нацизму» в сучасній Україні⁶⁷.

Головний рабин Росії Бер Лазар зберіг лояльність Путіну і під час широкомасштабної фази війни, хоча уникнув участі у відвертих закликах до геноцидну й агресії. Він із березня 2022 р. і

⁶⁷ Pinchas Goldschmidt, I Was Moscow's Chief Rabbi. Russia Forced Me to Flee. Putin claims he's fighting Nazis in Ukraine while his regime intimidates Jews in Russia. *Foreign Policy*. 28.02.2023. URL: <https://foreignpolicy.com/2023/02/28/moscow-chief-rabbi-putin-fsb-religion-patriarch-kirill/>

до сьогодні декларує бажання стати посередником у переговорах між РФ та Україною. 1 березня 2022 р. головний рабин України та керівник Всеукраїнського конгресу іудейських хасидських релігійних громад Моше Реувен Асман закликав росіян припинити війну проти України й оголосив: «Якщо мені доведеться загинути – нехай прокляття буде на тих, хто мовчить та є співучасниками цього страшного злочину»⁶⁸. У зверненні 2 березня 2022 р. Бер Лазар заявив: «Я закликаю всіх молитися за мир, але одного цього недостатньо. Зараз Б-г очікує від нас, що кожна віруюча людина зробить все залежне від неї для порятунку людських життів. Сам я готовий на будь-яке посередництво, готовий зробити все, що в моїх силах, і навіть більше, тільки, щоб замовкли гармати, перестали вибухати бомби! Але зараз час спільних дій. Тому я звертаюся до всіх релігійних лідерів – на Україні, в Росії, в Європі і на інших континентах – із закликом разом виступити за мир»⁶⁹. Головний рабин Росії Бер Лазар повторив заяву про готовність «зробити все», щоб знайшлися мирні рішення, у січні 2023 р. на зустрічі з В. Путіним⁷⁰.

Головний військовий рабин Росії, керівник департаменту ФЄГР Аарон Гуревич взяв участь 29 березня 2022 р. у круглому столі в Держдумі РФ «Світові традиційні релігії проти відродження фашизму та розповсюдження ідеології неонацизму в XXI столітті», на якому абсолютна більшість релігійних лідерів, чиновників та інших спікерів активно підтримали війну Росії проти України. За підсумками зустрічі було ухвалено вкрай маніпулятивне звернення до світового співтовариства від імені представників християнства, ісламу, іудаїзму і буддизму, в якому, зокрема, стверджується, що нібито світ стикнувся із загрозою

⁶⁸ Карплюк Д. Головний рабин України прокляв усіх байдужих, хто мовчить про війну. *Главком*. 01.03.2022. URL: <https://glavcom.ua/news/golovniy-rabin-ukrajini-proklyav-usih-bayduzhih-hto-movchit-pro-viynu-826120.html>

⁶⁹ Берл Лазар виступил против войны в Украине. *MIGNEWS.com*. 02.03.2022. URL: <https://mignews.com/news/ukraine/berl-lazar-vystupil-protiv-vojny-v-ukraine.html>

⁷⁰ Сапожников А. Главный раввин России на встрече с Путиным заявил о готовности на все ради мира на Украине. *Коммерсантъ*. 26.01.2023. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5785838>

відродження фашизму «в країнах колективного Заходу». Автори документа висловили «всебічну підтримку» тим, хто бореться із загрозою «неонацизму» «під час спеціальної військової операції на Україні»⁷¹. Серед іншого учасники круглого столу вимагали від ООН недопущення дискримінації російськомовних і громадян Росії та запропонували президенту РФ провести «міжнародний антифашистський форум». У своєму виступі на заході головний військовий рабин Росії і керівник департаменту ФЄГР А. Гуревич ніби уникнув прямих закликів до скоєння злочинів, а говорив загалом про зло нацизму⁷², а втім, підсумковий документ у стилі шизофашизму був оголошений і від імені іудеїв Росії.

Ксенофобські заяви представників влади Росії нерідко поєднують українофобію та антисемітизм. У таких випадках ФЄГР вимушена критикувати авторів найбільш одіозних тверджень. Так було, наприклад, у травні 2022 р. із скандалом з міністром закордонних справ РФ С. Лавровим, який, прагнучи дискредитувати президента України В. Зеленського, припустив, що в Гітлера була єврейська кров і приписав євреям твердження, що «найзатятіші антисеміти, як правило, євреї»⁷³. Берл Лазар назвав шокуючими заяви Лаврова і в м'якій формі закликав його вибачитися перед євреями. Головний рабин Росії також наголосив на недоречності пов'язування історії Голокосту, який був частиною нацистської ідеології і політики, «до теперішнього конфлікту»⁷⁴. Так само Бер

⁷¹ Представители конфессий приняли обращение, осуждающее возрождение фашизма и распространение неонацизма. *IslamNews*. URL: <https://islamnews.ru/2022/4/3/predstaviteli-konfessiy-prinyali-obrashchenie-osuzhdayushchee-vozhrozhdenie-fashizma-i-rasprostarenie-neonatsizma>

⁷² Духовные лидеры: «Надо уничтожить их до конца... Никакой Украины не должно быть!». *БизнесOnline*. 30.03.2022. URL: <https://www.business-gazeta.ru/article/545068>

⁷³ Лавров порівняв Зеленського з Гітлером через «єврейську кров». Що відомо про дипломатичний скандал. *BBC*. 02.05.2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-61296648>

⁷⁴ Главный раввин России заявил, что «было бы неплохо», если бы Лавров извинился за свои комментарии о Гитлере. *Лехаим.ru*. 04.05.2022. URL: <https://lechaim.ru/news/glavnyj-ravvin-rossii-zayavil-chto-bylo-by-neploho-esli-by-lavrov-izvinilsya-za-svoi-kommentarii-o-gitlere/>

Лазар різко розкритикував у жовтні 2022 р. статтю помічника секретаря Ради безпеки РФ генерал-майора ФСБ Алексея Павлова «Що варять у “відьомському казані”». В Україні набрали силу «неоязичницькі культу». У пропагандистських мареннях цього автора Україна потребує «десатанізації», адже з 2014 р. внаслідок «західних маніпуляцій і політтехнологій» перетворилася на «тоталітарну гіперсекту» з «неоязичницькими культурами». До однієї з сект помічник секретаря Ради безпеки РФ зарахував і релігійний рух «Хабад Любавич». У відповідь головний рабин Росії заявив, що любавицькі хасиди та релігійний рух «Хабад» є не сектою, а легітимною школою іудаїзму. Бер Лазар зазначив, що сам належить до цього напрямку, як і «90% рабинів, які працюють в іудейських громадах Росії». За його словами, ідеологія «Хабаду» заснована на повазі до всіх релігій, народів та кожної людини. Очільник Ради безпеки РФ Ніколай Патрушев 27 жовтня 2022 р. вибачився перед читачами видання, де була оприлюднена провокаційна стаття Павлова.

Водночас Фонд боротьби з корупцією, заснований опозиціонером Алексеем Навальним, у серпні 2022 р. вніс ім'я президента ФЄГР рабина Александра Борода до списку осіб, до яких фонд рекомендує міжнародному співтовариству застосовувати санкції. На думку представників Навального, Борода «підтримує агресію Росії проти України і дії російських влад», що дає підстави включити його у категорію «Продажні лідери громадської думки і публічні прихильники Путіна»⁷⁵. На початку березня 2022 р. А. Борода, який є другою фігурою у ФЄГР, в інтерв'ю російським масмедіа говорив у річищі російської пропаганди про засудження єврейською громадою «сплеску неонацизму в Україні», про «планомірну героїзацію нацистських злочинців», про те, що в «Україні, де є досить велика і багато в чому процвітаюча єврейська громада, паралельно йде прославляння злочинців, винних у смерті предків цих євреїв». До речі, в тому ж інтерв'ю він відніс окупований

⁷⁵ Перчин Л., Фаустова М. Раввин, муфтий и лама угодили в очередной список санкций. *НГ Религии*. 16.08.2022. URL: https://www.ng.ru/ng_religii/2022-08-16/12_535_sanctions.html

Крим до «південних регіонів Росії»⁷⁶. Після внесення його імені до «списку Навального» і критики у закордонних масмедіа президент ФЄГР у серпні 2022 р. в інтерв'ю ЗМІ Ізраїля заперечував, що колись висловлювався на підтримку воєнної операції проти України, а свої слова про неонацизм назвав вирваними із контексту⁷⁷. Тоді ж А. Борода у стилі прокремлівської пропаганди розкритикував і поставив під сумнів факт тиску на головного рабина Москви Пінхаса Гольдшмідта (представник КЄРООР) з метою підтримки війни, який через це виїхав з РФ. «Він не єдиний рабин в країні, і ніхто, окрім нього не жаліється на примушування до чогось, так чи інакше пов'язаного з підтримкою воєнних дій. Будь ласка, хай Гольдшмідт скаже, хто на нього тиснув», – заявив президент ФЄГР⁷⁸.

Пінхас Гольдшмідт.

У 2022 р. відмовився підтримати війну РФ проти України, виїхав із Росії та вимушено залишив пост головного рабина Москви. Скріншот з відео на YouTube-каналі Eliezer Reichman

⁷⁶ Президент ФЄОР: всплеск русофобии из-за Украины недопустим. *Институт религии и политики*. 04.03.2022. URL: <https://irp.news/prezident-feor-vsplek-ru-sofobii-iz-za-ukrainy-nedopustim/>

⁷⁷ Окуневич С. Президент ФЄОР, раввин Александр Борода дал интервью израильским СМИ. *9tv*. 12.08.2022. URL: <https://www.9tv.co.il/item/48292>

⁷⁸ Окуневич С. Президент ФЄОР, раввин Александр Борода дал интервью израильским СМИ. *9tv*. 12.08.2022. URL: <https://www.9tv.co.il/item/48292>

П. Гольдшмідт є уродженцем Швейцарії, освіту отримав в Ізраїлі й США, з 1993 по 2022 роки був рабином Московської єврейської релігійної громади та Московської хоральної синагоги, заснував і очолює Московський рабинський суд країн СНД, з 2011 р. очолює Конференцію європейських рабинів (штаб-квартира в Мюнхені). У березні 2022 р. він залишив Росію. У червні 2022 р. його невістка А. Чижік-Гольдшмідт повідомила, що Гольдшмідт та його дружина виїхали через відмову виконати вимогу російської влади публічно підтримати «спецоперацію» в Україні⁷⁹. За її словами, рабин Гольдшмідт спочатку допомагав в Угорщині біженцям, а потім направився до госпіталізованого батька в Єрусалим.

Попри тиск російської влади в червні 2022 р. П. Гольдшмідт був переобраний громадою головним рабином Москви на новий семирічний термін, проте вже наступного місяця вимушено залишив цей пост. Він зберіг посаду голови вищого рабинатського суду країн СНД і Балтії. Потім П. Гольдшмідт неодноразово буде закликати євреїв виїжджати з Росії, оскільки в умовах тягот війни з Україною їх можуть вкотре зробити «цапами-відбувайлами» та через інші загрози. До речі, значна частина євреїв залишила цю державу після початку широкомасштабної агресії проти України, так лише у березні–серпні 2022 р. із Росії емігрувало, за деякими оцінками, понад 20 тис. євреїв (за переписом 2021 р. в РФ проживало 82,6 тис. євреїв)⁸⁰. П. Гольдшмідт у 2023 р. розповів, як його у 2003 р. намагалася вербувати ФСБ, і про використання російською владою ФЄГР для власних потреб. Ця федерація, за його інформацією, була своєрідною вітриною гарного єврейського життя в Росії: лідери ФЄГР систематично робили заяви для аудиторії на Заході про безальтернативність Путіна і про загрозу переслідувань євреїв при зміні режиму. В середині РФ організація

⁷⁹ Дворовенко А. Головний рабин Москви покинув РФ через тиск ФСБ: як це пов'язано з війною в Україні. *TELEGRAF*. 08.06.2022. URL: <https://telegraf.com.ua/ukr/novosti-rossii/2022-06-08/5707301-golovniy-rabin-moskvi-pokinuv-rf-cherez-tisk-fsb-chogo-khotili-putintsi>

⁸⁰ Голд Я. Количество евреев в России резко сократилось еще до войны. *7 КАНАЛ*. 11.01.2023. URL: <https://www.7kanal.co.il/news/246979>

закликала євреїв утримуватися від участі у протестах, повідомив П. Гольдшмідт⁸¹.

За однією з версій навесні 2022 р., під час перебування за кордоном П. Гольдшмідта, влада Росії безуспішно намагалася «прочавити» на пост головного рабина Москви Шломо Злотського⁸². Він багато років очолює московську громаду ортодоксального іудаїзму «Go Jewish», а в 2017 р. був обраний першим віцепрезидентом КЄРООР. На початку квітня 2022 р. Злотський в інтерв'ю ізраїльській газеті «Пелес» і російському телеканалу «360» виступив, як відвертий апологет агресії Росії проти України. Тоді він активно популяризував штампи російської воєнної пропаганди про «живі щити», які нібито використовують «українські карателі», про «геноцид російськомовного населення Донбасу» «київським режимом» тощо, заявив про підтримку політики Путіна щодо України, порівняв російсько-українську війну із протистоянням Ізраїля і Палестини у Секторі Газа⁸³. Голова КЄРООР рабин Пінхас Швальб у квітні 2022 р. заявив, що «рабин Шломо Злотський вже багато років не є штатним співробітником КЄРООР», не є її віцепрезидентом і не уповноважений робити заяви від імені КЄРООР⁸⁴. Президент КЄРООР, підприємець Олег Маліс також розкритикував дії Злотського.

⁸¹ Бывший главный равин Москвы рассказал о попытках ФСБ завербовать его. *Капитал страны*. 01.03.2023. URL: https://kapital-rus.ru/news/394126-byvshii_glavnyi_ravvin_moskvy_rasskazal_o_popytkah_fsb_zaverbovat_eg/

⁸² Яневский А. ФСБ против Московский хоральной синагоги. *Voice of America*. 15.09.2022. URL: <https://www.golosameriki.com/a/moscow-choral-synagogue/6749013.html>

⁸³ Блинов А. Рисовать из освободителей людоедов. Глава еврейской общины – о сходствах между палестинскими боевиками и ВСУ. *360*. 09.04.2022. URL: <https://360tv.ru/tekst/obschestvo/risovat-iz-osvoboditelej-ljudoedov-evrejskaja-obshchina-nashla-shodstvo-mezhdu-palestinskimi-boevikami-i-vsu/>

⁸⁴ Пылев А. Протокол на сионских мудрецов: московского раввина уволили задним числом за поддержку Владимира Путина и спецоперации. *Блокнот*. 14.04.2022. URL: <https://bloknot.ru/obshchestvo/protokol-na-sionskih-mudretsov-moskovskogo-ravvina-uvolili-zadnim-chislom-za-podderzhku-vladimira-putina-i-spetsoperatsii-914165.html>

Головний рабин Росії (за версією КЄРООР) Адольф Шаєвич намагався у 2022 р. в риторичі «втриматися на шпагаті» – прямо не критикував війну проти України, але й не закликав її підтримувати, водночас прагнув зберегти лояльність до путінського режиму. Зокрема, у жовтні 2022 р. він брав участь у засіданні XXIV-го Всесвітнього російського народного собору, де розповідав як російські іудеї моляться за захист Росії від ворогів, а в синагогах КЄРООР щотижня – за президента, очільника уряду і весь російський народ. У жовтні 2022 р. А. Шаєвич на питання «Коли йдеться лише про геополітику, протистояння держав – наскільки тут можуть бути виправдані бойові дії?», – відповів у стилі російської «маленької людини, від якої нічого не залежить»: «Треба бути все ж більш глибоко зануреним у ці справи, тому що, напевно, багато речей нам невідомі та незрозумілі. Нам невідомо, чому відбуваються багато речей, з позицій звичайного людського розуму багато речей не сприймаються». У тому ж інтерв'ю з нагоди свого 85-річчя він повідомив, що до нього не звертаються з питанням про участь чи неучасть у військових діях на Україні, а також, що єдиновірці з окупованих українських територій не підтримують з ним контактів. Все ж деякі ізраїльські ЗМІ називають А. Шаєвича одним із небагатьох єврейських діячів, які підтримали російську сторону у війні на Україні⁸⁵.

Висновки

Попередній аналіз позицій та діяльності православних, мусульманських, буддійських та іудейських організацій, які діють в Росії та користуються найбільшою популярністю серед російського населення, свідчить про залученість різною мірою в обґрунтування, виправдання та ведення війни РФ проти України на етапі широкомасштабної збройної агресії, який розпочався у лютому 2022 р. Найбільш глибоко включені у ці процеси православні та мусульманські організації, меншою мірою – буддійські та

⁸⁵ Окуневич С. Адольф Шаєвич: «Самая важная молитва для живущих в России – за благополучие и процветание страны». *9tv*. 29.10.2022. URL: <https://www.9tv.co.il/item/50872>

іудейські. Фактично найбільш чисельні російські релігійні організації православних, мусульман і буддистів стали частиною російської воєнної пропагандистської машини. Вони агітаційно-інформаційно підтримують вчинення злочину агресії, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, беруть участь у дегуманізації та демонізації українців, сакралізації війни тощо. Це не означає, що абсолютно всі прихильники цих релігійних організацій підтримують агресію проти України та геноцид української нації, але, очевидно, що діяльність вищезгаданих релігійних структур, як мінімум, створює умови для вчинення тяжких міжнародних злочинів їх прибічниками та, меншою мірою, іншими громадянами.

Найбільш інтегрована в російсько-українську війну є РПЦ, оскільки вона займає привілейоване становище в РФ, має найбільшу релігійну мережу та чисельність вірних, розробляла разом із державними структурами експансіоністську концепцію «руського міра», яка суперечить євангельському вченню і стала підґрунтям політики знищення українських держави й нації. Патріарх, архієреї, частина кліриків РПЦ маскують або виправдовують агресивний і геноцидний характер воєнних дій Росії в Україні, беруть участь у приховуванні самого факту війни, сакралізують її, намагаються представити державу-агресорку як мирну та миролюбиву. До того ж духовенство РПЦ освячує російську зброю, бере участь у пропагуванні концепцій, які покликані зруйнувати суверенітет і територіальну цілісність України, заперечують право на існування української нації. Подібну позицію займає й найбільша релігійна структура старообрядців РФ – Російська православна старообрядницька церква.

Активно залученими до процесу обґрунтування потреби війни проти України, її сакралізації, приховуванні агресивних дій Росії та вчинення нею інших тяжких злочинів, створення передумов для геноциду української нації, залучення віруючих мусульман до цих злочинів виявилися як найбільші («парасолькові») мусульманські організації – ЦДУМ Росії, ДЗМ Росії, ДУМ РФ і КЦМ Північного Кавказу, так і низка регіональних духовних управлінь мусульман Росії, а також «ДУМ Республіки Крим і Севастополя» у тимчасово окупованому Криму. Окремі лідери мусульманських

релігійних організацій у Росії прямо закликають до геноциду української нації. ДЗМ Росії та ДУМ РФ почали також пряме підпорядкування собі мусульманських громад на тимчасово окупованих територіях Сходу України, що є порушенням українського законодавства і тягне за собою інші правопорушення та злочини.

Інша ситуація виникла серед організацій буддистів Росії. Найбільша в Бурятії та РФ – Буддійська традиційна сангха Росії – бере найактивнішу участь в обґрунтуванні необхідності для вірян підтримувати війну проти України, яка призвела до вчинення російською стороною агресії, геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Такі дії, на нашу думку, суперечать не лише буддійському вченню, а й прямим закликам далай-лами припинити злочинну війну. Демонструє свою лояльність владі РФ у питанні війни і Духовне правління камби-лами в Тиві, хоча, схоже, не проявляє надмірної активності. А ось лідер Об'єднання буддистів Калмикії Тело Тулку Рінпоче створив прецедент – після кількох місяців очікування і виїзду за кордон він публічно засудив агресивні дії Росії та відверто розкрив її антиукраїнський характер. Антивоєнна позиція буддійського лідера призвела до оголошення його в Росії «іноагентом» і відставки з поста шаджин-лами.

Найбільші релігійні об'єднання іудеїв Росії та їхні релігійні лідери – Федерація єврейських громад Росії й головний рабин Росії Бер Лазар і Конгрес єврейських релігійних організацій та об'єднань Росії та головний рабин Росії Адольф Шаєвич – здебільшого під час широкомасштабної фази агресії (2022 р. – початок 2023 р.) намагаються зберегти лояльне відношення до путінського режиму, але уникнути прямих заяв на підтримку війни проти України. Подібні заклики попри тиск держави-агресора лунають з боку поодиноких представників цих організацій. Разом із тим, ФЄГР і КЄРООР утримуються і від прямої антивоєнної критики правлячого в РФ режиму. Перша організація до того ж публічно визнає російський статус тимчасово окупованого Криму і навіть розгорнула діяльність на його території, порушуючи українське законодавство.

Пасивна чи активна співучасть релігійних організацій Росії в агресивній війні проти України та геноциді української нації потребує реагування українських держави та громадянського

суспільства, цивілізованих держав і міжнародних організацій, релігійних об'єднань та авторитетів. Вважаємо потрібним продовжити й розширити практику накладання санкцій на релігійних лідерів і активістів, які підтримують злочинну політику РФ щодо України. Санкції, зокрема, потрібно застосовувати не лише до представників РПЦ, а й РПСЦ, БТС Росії, мусульманських та іудейських релігійних організацій, які підтримують російську політику стосовно України. В цьому контексті важливо вивчати ідеологію і практику й інших релігійних структур Росії. Окремі заяви релігійних лідерів (наприклад, очільника КЦМ Північного Кавказу) містять, на нашу думку, прямі заклики до вчинення геноциду, що є порушенням як Конвенції про геноцид 1948 р., так і відповідних законодавчих норм України і Росії, а тому їм необхідно давати правову оцінку.

Допомогли б долати наслідки квазірелігійної «теології війни і геноциду» оцінки авторитетних релігійних інститутів. Наприклад, офіційна оцінка Пентархією (п'ятьма найстарішими православними церквами) ідеології «руського міра», пропагованої РПЦ, могла б сприяти усвідомленню її нехристиянської сутності більшим числом віруючих росіян, а також православних в інших країнах. Розгляд Синакисом (зібранням предстоятелів) Пентархії дій РПЦ на підтримку війни, а також інших порушень канонічного права (наприклад, незаконного утворення структур в Африці на канонічній території іншої православної церкви) також могли б сприяти притягненню до відповідальності правопорушників або, принаймні, богословсько-моральній оцінці їхніх вчинків і політики. Позитивною для розуміння характеру російсько-української війни православними вірянами є й публічна констатація 22 березня 2023 р. Вселенським патріархом Варфоломієм того, що РПЦ і державне керівництво Росії співпрацювали у злочині агресії. «Перший серед рівних» між предстоятелями православних церков світу наголосив, що ця церква і російська влада розділили відповідальність за злочини, скоєні внаслідок агресії, зокрема, за шокуюче викрадення українських дітей.

Очевидно, що війна Росії проти України не є війною за поширення цінностей ісламу, а носить неоколоніальний, загарбницький, агресивний та геноцидний характер. Оцінки авторитетних

у мусульманському світі богословів дій лідерів мусульманських організацій Росії, які оголосили цю війну джихадом, також допомогли б російським мусульманам краще усвідомити суть подій.

На нашу думку, міжнародні релігійні або поліконфесійні організації мали б виключати зі своїх лав або, як мінімум, призупиняти членство релігійних організацій чи їхніх представників, залучених до агресії проти України. Наприклад, в Азіатській буддійській конференції за мир не мають, на нашу думку, права брати участь представники релігійних організацій, які підтримують геноцидну й агресивну війну Росії проти української нації.

Певну роль у відновленні міжнародного правопорядку, звільненні України, зокрема АР Крим і м. Севастополя, та припиненні агресії Росії, компенсації втрат українському народу могли б зіграти й міжнародні міжрелігійні форуми, які б давали оцінку вчинкам держави-агресора, заявам і діям на її підтримку з боку російських релігійних організацій, як з точки зору міжнародного права, так і високих стандартів моралі.

ДЛЯ НОТАТОК

ЗМІСТ

Вступ

3

«НА СЛУЖБІ КЕСАРЮ». Православні релігійні структури РФ
підтримують політику держави-агресора

10

«ПІВМІСЯЦЬ НА СЛУЖБІ У “РУССКОГО МІРА”».
Підтримка мусульманськими релігійними структурами РФ
політики держави-агресора

22

Підтримка і спротив релігійних структур буддистів Росії
війні та геноциду в Україні

28

Організації іудеїв Росії і широкомасштабна фаза війни
проти України

34

Висновки

41

Наукове видання

АНДРІЙ ІВАНЕЦЬ

**ПІДТРИМКА «ТРАДИЦІЙНИМИ» РЕЛІГІЙНИМИ
ОРГАНІЗАЦІЯМИ РФ АГРЕСИВНОЇ ТА ГЕНОЦИДНОЇ
ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ
(період з 24.02.2022 р. по лютий 2023 р.)**

Коректура тексту й верстка – Лілії Шеремети

Підписано до друку 12.04.2023. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 2,15. Наклад 200 прим.

Видавець: ТОВ «Видавничий дім «Українська культура»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів видавничої продукції:
серія ДК № 6757 від 16.05.2019
Адреса: 03040, вулиця Васильківська, буд.1, офіс 6-7,
Голосіївський район, місто Київ, Україна